

ТМ	Г. XXVIII	Бр. 4	Стр. 311 - 316	Ниш	октобар - децембар	2004.
----	-----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 94(497.11)"18"

Прегледни научни рад

Примљено: 20.04.2004.

Славољуб Мишић

Економски факултет

Ниш

УТЕМЕЉЕЊЕ МОДЕРНЕ СРПСКЕ ДРЖАВЕ*

Резиме

Оно што је започео Карађорђе са Првим српским устанком, наставио је Милош Обреновић у II устанку. У току Милошеве прве владавине Србија је постала наследна кнежевина са границама које јој је признала Порта, а које су превазилазиле границе Београдског пашалука.

Такође, у том периоду Србија је добила и устав који је ограничио власт књаза и зајемчио једнакост и правну сигурност за све. Милош није могао да се помири са чињеницом да му се апсолутна власт на било који начин ограничава па је после сукоба са уставобранитељима абдицирао у корист свог сина Михаила.

Кључне речи: Милош, буне, хатишериф, наследни кнез, устав, уставобранитељи

У години у којој Србија слави два века своје државности прилика је да се понешто каже о околностима и људима који су допринели њеном васкрсењу. Ако се за Карађорђа везује покретање I српског устанка, ослобођење од Турака и стварање првих институција државе, за Милоша Обреновића се може рећи да је он родоначелник будуће независне српске државе. Да није било Карађорђа не би било ни Милоша и ту истину треба стално имати у виду када се вреднују историјске заслуге било кога од ове двојице. Овоме треба додати и другу велику истину – обојица ових великана обележили су читав 19. век и у српској историји оставили неизбрисиве трагове.

После слома Првог устанка (1813) није се дуго чекало на нову побуну српског народа. Већ 1815. године у Такову, барјак слободе

* Редакција се овим текстом придружује прослави поводом 200 година Првог српског устанка.

развио је Милош Обреновић подигавши II српски устанак. Он је био један од виђенијих људи тог времена и један од ретких војвода који није пребегао у Аустрију после пораза Првог устанка. На турској страни као његов противник стајао је Марашли-паша, човек склон компромисима и као створен за саговорника Милошу који се показао као изузетно вешт у тим пословима.

Ако је Баталака био човек који је најбоље изблиза описао Први устанак и Карађорђа, онда је Михаило Гавриловић био човек који је најбоље проучио и описао II устанак и самог вођу тог устанка – Милоша Обреновића. Наравно, о тим догађајима су писали и други – како савременици (Стевча Михајловић, Вук Караџић, Прота Матеја Ненадовић) тако и каснији историчари (Мита Димитријевић, Тихомир Ђорђевић, Алекса Ивић, Слободан Јовановић и већ поменути Михаило Гавриловић). Сви они су с мање или више успеха у фокус својих историјских промишљања стављали централну фигуру II устанка – књаза Милоша Обреновића. Други устанак је окончан споразумом Милоша и Марашлије, тако што је стање у Србији остало готово исто као што је било и пре устанка. По мишљењу Слободана Јовановића, једина новина је била у томе што је постојећим турским органима управе придодат и понеки Србин који је имао да штити српске интересе при турским властима. То је имало за последицу да је обичан народ морао сада мало више да плаћа порезе који су овим били увећани за величину трошкова која је исплаћивана тим српским представницима. С обзиром да су турски приходи били строго лимитирани и да више нису могли сами да измишљају нове намете, а навикли да неумерено троше, они су постали лак плен Милошевог плана о постепеном преотимању читаве власти из турских руку. Тај план Милош је реализовао вештим преговарањем и подмићивањем Турака. У том послу он је корумпирао не само локалне органе, већ и Марашлију и, на крају, самог Султана. (И данас – 2004. године – српске власти покушавају да се изборе против пошасту корупције, губећи из вида да је она узидана у саме темеље српске државе).

Стварању српске управе паралелно са турском, по мишљењу Јовановића погодиле су следеће околности:

- Одредба Букурешког мира којом се Порта обавезала да Србима врати још шест нахија које је Карађорђе био ослободио и којима су границе Србије биле проширене изван Београдског пашалука;

- Марашлиџпаша није ни покушао да разоружа Србе после окончања устанка, тако да је реално на терену имао против Турака наоружани народ;

- Турска управа је била потпуно изгубила ослонац у спахијама који су на терену требали да је земљишном политиком подупиру и

- Као посебно срећну околност за Србе, Јовановић истиче чињеницу да је насупрот Милошу стајао управо такав турски везир као што је био Марашлија који је био склон преговарању и подложен корупцији (Јовановић, XI, 1990, стр. 40-43). Душа и креатор свих постигнућа у процесу преотимања фактичке власти од Турака био је Милош Обреновић.

Док је вођа Првог устанка све победе извојевао на бојном пољу и бескомпромисном политиком против Турака, Милош је постигао за Србе много више преговарањем и подмићивањем. (Наравно, са етичке тачке гледишта много је часнија она прва политика – али није на нама да пресуђујемо у том одмеравању тактика које су изабрали њихови поменути носиоци).

Да би могао да поткупљује Турке, Милош се најпре морао енормно обогатити. Он је то и учинио постепеним овладавањем свим монополским пословима као што су биле мостарине, скеларине, извоз стоке, увоз соли, ратне лиферације итд. тако да је за кратко време постао један од најбогатијих људи на Балкану. Дobar део тог богатства Милош је уложио у лично уздизање (поткупивши и самог Султана са 800.000 дуката за титулу наследног кнеза) што је Султан и потврдио хатишерифом из 1830. године. Титула наследног кнеза Србије имала је импликације и за српску државност, иако је она и даље формално била само турска провинција.

У унутрашњој политици Милош је наилазио на страховит отпор међу сународницима. У почетку су тај отпор пружали само поједини народни прваци дижући велики број буна уперених директно или индиректно против самог Милоша. Најкарактеристичније од тих буна биле су Молерова, Ђакова и Милетина. Молерова буна подигнута је 1816. године против самог Милоша а за равноправну расподелу власти међу највећим војводама. Ђакова буна из 1825. године била је директно уперена против органа централне власти на терену који су тлачили народ горе него Турци, а индиректно против самог Милоша који је те органе и постављао. Милетина буна из 1835. године била је мотивисана отпором против самовоље књаза који није никоме гарантовао правну сигурност. Не сељак, ни кмет, ни војвода, ни чиновник, нису били сигурни у свом статусу и звању. Милош се понашао као божанство – самовољно је узимао и давао. Такву несигурност више није хтео нико да трпи. Иако је све поменуте и већи број других буна Милош угушио на најсвирепији начин, оне су само на видљив начин показивале да је његово време прошло.

Када су у Милетиној буни и сељаци окренули леђа Милошу, он није могао да схвати шта они још хоће када је претходно укинуо спахијски систем. То што су сељаци поред материјалне захтевали и правну сигурност, Милош никако није могао да разуме и полако је увиђао да остаје сам против свих. Најжешћу битку против сопстве-

ног народа Милош је ипак водио у сузбијању хајдучије. Она је била узела толико маха да су у хајдуке одлазили не само пустилови и превратници, већ и обични људи, народни прваци па и сами попови. То зло било је толико захватило Србију да је Милош био приморан да на најсвирепији начин кажњава и сузбија ту појаву. У поменутој студији Гавриловића описани су многи примери дивљачког кажњавања и уморства хајдука и њихових јатака. (Гавриловић, 1976, стр. 247-266).

Слободан Јовановић се посебно бавио овим проблемом са којим се Милош ухватио у коштац у другој и трећој деценији 19. века. Он узроке хајдучије не види само у самовољним поступцима турске и српске власти, већ разлоге за њу налази и у анархистичкој природи српског народа који није био склон поштовању било које власти. То је у блиској вези са запажањима Калаја која је он изнео о српском народу у периоду Првог устанка. (Јовановић, XI, 1990, стр. 46-48).

Резултат таквог Милошевог односа према хајдучији био је тај да је на крају успео да Србију учини мирном земљом о чему су у више прилика сведочили разни путописци и стране дипломате који су у то време боравили у Србији.

На спољашњем плану, Милош је нарочито истрајавао (и на крају успео) да примора Порту да испоштује тачку 8 Букурешког мира. По тој одредби Турска је требала да Србији врати још шест нахија које је био ослободио Карађорђе у Првом устанку. Али пошто у уговору нису биле поименце набројане које су то нахије, Турци су бескрајно одуговлачили да ту одредбу изврше и на сваки начин изврдају. На стални притисак Русије у Акерману је 1827. године донета конвенција којом је одређено да се утврди које се нахије требају вратити Србији. Једренским миром између Русије и Турске из 1829. године поново је потврђена та обавеза Турске. Руски изасланик је најзад успео да нацрта карту Србије са тих шест нових нахија и Милош је само чекао згодну прилику да их припоји Србији. Та шанса му се указала 1832. године када се Турска нашла у незгодном војничком положају услед сукоба са својим вице-краљем Мисира Мехмед-Алијом. Искористивши тај моменат Милош је најпре подбунуио Србе у тим нахијама, а онда ушао у њих са својом војском тобож да смири побуну. Када је једном запосео те крајеве, Милош више није имао намеру да их препусти Турцима, а ови нису имали довољно ни снаге ни воље да га натерају да их сам напусти. Увидевши нову реалност, Порта је наредне (1833) године хатишерифом потврдила те нове границе Србије. Поред титуле наследног кнеза била је ово друга велика победа Милоша у односу са Турцима, која је имала даље последице по стварање српске државе.

Већ поменути хатишерифом из 1830. године било је предвиђено да поред кнеза власт у Србији има чинити и Савет као врховни

орган кога је требало да чине највиђенији Срби који би на том положају остајали до краја живота. Милош никако није хтео да прихвати могућност да власт са неким дели нити пак да не може своју вољу да спроводи како он нађе за сходно. С једне стране Турска и са друге Русија, која је била званични заступник наших интереса при Порти, вршили су константан притисак на Милоша да те одредбе хатишерифа испоштује. Приморан, он је издао тзв. "Сретењски устав" фебруара 1835. године, којим је требало да се створи привид правне сигурности чланова Савета, а, у ствари, њиме је само кодификовао спровођење своје неограничене воље. На протесте Турске, Русије и Аустрије већ следећег месеца тај устав је стављен ван снаге. Турска је уз помоћ Русије октроисала нови устав, тзв. "турски устав", који је 1838. године ступио на снагу. Њиме је ограничена самовоља Милоша и утврђена правна сигурност чланова Савета, чиновника, као и народа од ђудљиве воље Милоша. Насупрот Милошу споља су биле поменуте силе а унутра тзв. "уставобранитељи" на челу са Томом Вучићем Перишићем и другима. Пошто је већ био претходно изгубио потпору у сељаштву и никако не пристајући да му се имало окрњи владалачка позиција, Милош је изабрао абдикацију (1839) у корист свог сина Михаила.

Одлазећи Милош био је поражен човек, неспособан да схвати нову реалност која је настајала у Европи оног времена: парламентаризам, правна држава и нестанак апсолутизма. Милош је остао заробљен у неком ранијем времену не желећи да прихвати ту нову реалност. Његов краткотрајни поновни повратак на власт после Свето-Андрејске скупштине 1859. само је потврдио да је време апсолутизма чак и у Србији било заувек прошло.

Без сумње, II устанак и тековине које су из њега произашле дело су владалачке природе Милоша. У његовој природи оживљен је прави Макијавелијев владалац (Стефановски, 1998, стр. 179-181). Имао је особине лава и лисице, а морална начела нису му сметала у остварењу својих циљева. Себичан и примитиван, имао је ону исконску снагу вође превртљивог и суровог, који не бира средства за остварење циља. Од сељачког шерета, демагога и рођеног вође гомиле, уздигао се до Коџа-Милоша, Милоша-Великог и Књаза-српског. Створио је другу српску династију и ударио темеље српској држави која за његовог времена није могла да стекне независност. Тај сан досађао је један други Обреновић – Краљ Милан Обреновић, Милошев братанац, 1878. на Берлинском конгресу, када је Србија постала и званично међународно призната држава.

Литература

- Гавриловић Михаило, *Милош Обреновић*, Слово љубве, Београд, 1978.
 Јовановић Слободан, *Кнез Милош, Милошеви противници, Милошев пад и други радови*, БИГЗ-Југославијапублик-СКЗ, Београд, 1990.
 Јовановић Слободан, *Друга влада Милоша и Михаила*, том III, Београд, 1990.
 Стефановић-Карацић Вук, *Сабрана дела*, Просвета, Београд, 1969.
 Ненадовић Матеја, *Мемоари*, Југословенска књига, Београд, 1991.
 Стефановски Мирјана, *Слободан Јовановић о владалачким личностима Обреновића*, "Слободан Јовановић, личност и дело", САНУ, Београд, 1998.

Slavoljub Mišić, Niš

THE FOUNDATION OF THE MODERN SERBIAN STATE

Summary

What Black George had started with the First Serbian Uprising, Miloš Obrenović continued in the Second Serbian Uprising. During Miloš's first rule, Serbia became a hereditary principality with borders recognized by Porta, and which exceeded the borders of Belgrade pashadom.

In that period Serbia also established a constitution, which restricted the rule of the duke and guaranteed legal safety for everyone. Miloš couldn't face up to the fact that his absolute authority could be restricted in any way, so that, after the conflict with advocates of constitutionalism, he abdicated and bequeathed his rule to his son Mihailo.

Key Words: Miloš, Uprisings, Sultan's edicts, Hereditary Duke, Constitution, Advocates of Constitutionalism.